

Justitiekammarens betänkande

1983/84:18

om anslag till rättshjälp m. m. (prop. 1983/84:100 bil. 4, F, jämte motioner)

ANDRA HUVUDTITELN

Rättshjälp m. m.

1. **Rättshjälpkostnader.** Regeringen har i proposition 1983/84:100 bilaga 4 (justitiedepartementet) under punkt F 1 (s. 94) föreslagit riksdagen att till Rättshjälpkostnader för budgetåret 1984/85 anvisa ett förslagsanslag av 221 000 000 kr.

Motioner

I motion 1983/84:525 av Sven Munke (m) hemställs att riksdagen hos regeringen begär förslag till ändringar i rättshjälpslagen som bättre tillgodoser miljöoffers möjligheter att driva process vid inträffade skador.

I motion 1983/84:1509 av Filip Fridolfsson (m) hemställs att riksdagen hos regeringen begär förslag om att sådan ändring görs inom ramen för rättshjälpens medelstilldelning att näringsidkare ges förbättrad möjlighet att få rättshjälp också i angelägenheter som berör hans näringsverksamhet.

Utskottet

Medelsberäkningen

Regeringens förslag under denna punkt innebär en ökning av anslaget med 51 milj. kr. i förhållande till anslaget för innevarande budgetår.

Under de senaste åren har tämligen omfattande ändringar genomförts i rättshjälpssystemet i huvudsakligt syfte att minska statens utgifter för rättshjälp. Erfarenhetsmässigt är det emellertid svårt att på ett tillförlitligt sätt förutsäga de ekonomiska effekterna av ändringar i rättshjälpslagstiftningen. En viktig orsak till detta är att äldre bestämmelser ofta skall tillämpas i ärenden som påbörjats före en lagändring och att ärendenas omloppstid ibland är ganska lång. Det råder därför betydande eftersläpningar i tillämpningen, och besparingsåtgärder ger endast successivt utslag.

Utskottet godtar regeringens medelsberäkning.

Rättshjälp vid utredningar i mål om miljöskador m. m.

I motion 525 anføres att skadelidande många gånger måste avstå från att föra talan i mål om miljöskador därför att de inte har ekonomiska möjligheter att skaffa den oftast mycket dyrbara utredning som behövs för att kunna förebringa erforderlig bevisning. Enligt motionären är rättshjälpsnämnderna mycket restriktiva i fråga om att ge tillstånd till utredningar. Motionären anser att en ändring av rättshjälpslagen (1972:429) är motiverad, antingen så att miljöoffer ges rätt att få sina kostnader för tekniska utredningar täckta genom rättshjälpen eller så att rättshjälpsnämnderna åläggs att "visa generositet" vid prövningen av sådana utredningar.

I 9 § rättshjälpslagen anges vilka slags kostnader som skall anses som kostnader för rättshjälpen och som alltså betalas av staten. Bland dessa är kostnader för bevisning vid allmän domstol och kostnader för nödvändig utredning i angelägenhet som kan komma under sådan domstols prövning. Det finns särskilda föreskrifter om vem som får besluta om det sistnämnda slaget av utredning dvs. utomprocessuell utredning. Enligt huvudregeln är det rättshjälpsnämnden. Biträde enligt rättshjälpslagen får dock besluta om utredning av mindre omfattning (25 §). Enligt 23 § rättshjälpsförordningen (1979:938) skall som utredning av mindre omfattning anses utredningar vars beräknade kostnader inte överstiger 9 000 kr.

Det bör framhållas att de nu nämnda reglerna endast gäller när saken inte är förd inför domstol. För utredningar som sker när ett ärende är anhängiggjort vid domstol gäller ett annat regelsystem.

Den nuvarande regeln om vem som får besluta om utomprocessuella utredningar infördes år 1979. Dessförinnan gällde att biträde alltid – oavsett kostnaden – hade rätt att besluta om utredning. Rättshjälpsnämnderna beslutade endast i de fall då något biträde inte hade förordnats.

Att regeln ändrades år 1979 berodde främst på skillnaden i möjligheten för en part att få ersättning av statliga medel för en utredning som han införskaffat före en rättegång och motsvarande möjlighet sedan saken förts inför domstol. Den som medverkar vid en utomprocessuell utredning får nämligen ersättning för sitt arbete. En privat sakkunnig, dvs. en sakkunnig som en part anlitar under rättegången, har däremot bara rätt till ersättning för resa, uppehälle och tidsspillan i samband med inställelse inför domstolen. Enligt vad som sades i samband med 1979 års ändring kunde detta leda till att det uppstod en obalans mellan parterna i en rättegång; den ena parten kunde ombesörja en utredning före rättegången, men när talan sedan väckts hade motparten inte samma möjlighet att på motsvarande villkor anlita privat sakkunnig.

I lagstiftningsärendet diskuterades olika metoder att komma till rätta med detta problem. Departementschefen fann – bl. a. med hänvisning till arbetet inom rättegångsutredningen (Ju 1977:06) – att man t. v. måste överge tanken att införa nya regler om inomprocessuell sakkunnig. Detta behövde dock inte

betyda att man lämnade den dåvarande situationen oförändrad. Bl. a. kostnadsskäl talade enligt departementschefen för att man inskränkte de dåvarande möjligheterna att få till stånd utredning utan beslut av myndighet. Han förordade således att den generella befogenheten för biträde att besluta om utredning skulle upphävas; sådan utredning borde i princip inte ske annat än efter beslut av rättshjälpsnämnd. Biträde borde dock alltid kunna besluta om mindre omfattande utredning såsom läkarintyg, värderingsintyg och liknande. För rättshjälpsnämndernas prövning borde gälla att behovet och intresset av att utredningen kom till stånd inte stod i missförhållande till kostnaderna för utredningen.

Utskottet godtog på de av departementschefen anförda skälen den föreslagna ordningen (prop. 1978/79:90 s. 166 f, JuU 30 s. 62 f).

I samband med 1979 års ändringar i rättshjälpslagen behandlade utskottet några motioner som är av intresse i detta sammanhang. Två av dessa gällde rättegångskostnads- och rättshjälpsreglerna i mål om miljöskador och en tredje gällde reglerna om ersättning för privat sakkunnig. Utskottet ansåg att regleringen av de frågor som hade aktualiserats i motionerna i vissa hänseenden fick anses mindre tillfredsställande även efter då förestående ändringar i rättshjälpslagen. En översyn av reglerna borde därför komma till stånd. Riksdagen gav regeringen detta till känna (JuU 1978/79:30 s. 64, rskr 268).

Regeringen gav uppdraget att göra översynen till en särskild utredare som år 1978 hade tillkallats för att göra en översyn av skadeståndsansvaret vid miljöskador. Utredaren, som antagit namnet miljöskadeutredningen (Ju 1978:08), har år 1983 avgett betänkandet (SOU 1983:7) Ersättning för miljöskador.

Frågan om sakkunnigbevisning diskuteras från olika aspekter i betänkandet (se bl. a. s. 206 ff) och utredningen stannar för att föreslå en ändring i 25 § rättshjälpslagen av innebörd att om den begärda sakkunnigutredningen gäller teknisk eller medicinsk fråga i en skadeståndstvist skall vid prövningen av ansökningen särskilt beaktas om saken har väsentlig betydele för sökanden och inte kan bedömas utan sakkunnig. Enligt utredningen bör i lagtexten markeras att rättshjälpsnämnderna vid prövningen av om utomprocessuell utredning av tekniskt eller medicinskt slag skall beslutas i skadeståndstvister har rätt att visa en viss generositet.

Betänkandet har remissbehandlats och är förmål för överväganden inom justitiedepartementet.

Här bör även nämnas att rättshjälpskommittén (Ju 1982:01) enligt sina direktiv har att överväga bl. a. om förmåner vid allmän rättshjälp, särskilt vad gäller utredningskostnader, är lämpligt utformade. Kommittén har i uppdrag att lägga fram förslag som syftar till en förbättrad kostnadskontroll och även till besparingar.

Kommittén avser att under hösten 1984 avge ett betänkande med förslag i fråga bl. a. om rättshjälp för utredningskostnader.

Utskottet vill uttala förståelse för de synpunkter som förs fram i motionen; såsom utskottet anfört tidigare (se JuU 1978/79:30 s. 64 och 1981/82:19 s. 22) måste regleringen av de aktuella frågorna anses mindre tillfredsställande i vissa hänseenden. Med hänsyn till de överväganden i ämnet som f. n. pågår anser emellertid utskottet att det saknas anledning för riksdagen att vidta någon åtgärd med anledning av motionen. Utskottet avstyrker därför bifall till motion 525.

Rättshjälp åt näringsidkare

Frågan om rättshjälp åt näringsidkare tas upp i motion 1509. Motionären, som anför att småföretagare i sin yrkesverksamhet beviljas rättshjälp ytterst restriktivt, önskar att det införs förbättrade möjligheter för näringsidkare att få rättshjälp också i angelägenheter som berör näringsverksamheten.

Enligt 8 § första stycket 3 rättshjälpslagen (1972:429) får allmän rättshjälp inte beviljas näringsidkare i angelägenhet som uppkommit i hans näringsverksamhet om ej skäl föreligger med hänsyn till verksamhetens art och begränsade omfattning, hans ekonomiska och personliga förhållanden eller omständigheterna i övrigt.

Näringsidkares rätt till rättshjälp har flera gånger tidigare behandlats av utskottet. En utförlig redogörelse för frågan har lämnats senast i utskottets betänkande JuU 1982/83:19 s. 24 ff. I det betänkandet behandlades en motion med i huvudsak samma innehåll som den nu aktuella motionen. Utskottet, som avstyrkte bifall till den, anförde att rättshjälpskommittén enligt sina direktiv hade att undersöka tillämpningen av regeln om näringsidkares rätt till rättshjälp i angelägenheter som rör näringsverksamheten och att överväga om regeln bör göras mer restriktiv. Utskottet uttalade att resultatet av kommitténs arbete borde avvaktas innan ställning tas till frågan om behovet av att ändra den gällande regleringen.

Rättshjälpskommittén avser att under hösten 1984 lägga fram ett betänkande vari även näringsidkares rätt till rättshjälp kommer att behandlas.

Vid bedömningen av den nu föreliggande motionen har utskottet inte anledning till annat ställningstagande än det utskottet redovisat i betänkandet JuU 1982/83:19. Utskottet avstyrker således bifall till motion 1509.

Utskottets hemställan

Utskottet hemställer

1. beträffande *medelsberäkningen*
att riksdagen med bifall till regeringens förslag till *Rättshjälpskostnader* för budgetåret 1984/85 anvisar ett förslagsanslag av 221 000 000 kr.,
2. beträffande *rättshjälp vid utredningar i mål om miljöskador m. m.*
att riksdagen avslår motion 1983/84:525,

3. beträffande *rättshjälp åt näringsidkare*
att riksdagen avslår motion 1983/84:1509.

2. Rättshjälpnämnderna m. fl. anslag. Utskottet tillstyrker regeringens förslag under punkterna F2–F4 (s. 95–97) och hemställer

1. att riksdagen till *Rättshjälpnämnderna* för budgetåret 1984/85 anvisar ett förslagsanslag av 8 220 000 kr.,
2. att riksdagen till *Allmänna advokatbyråer: Uppdragsverksamhet* för budgetåret 1984/85 anvisar ett förslagsanslag av 1 000 kr.,
3. att riksdagen till *Allmänna advokatbyråer: Driftbidrag* för budgetåret 1984/85 anvisar ett förslagsanslag av 2 200 000 kr.

3. Vissa domstolskostnader m. m. Regeringen har under punkt F5 (s. 97) föreslagit riksdagen att till Vissa domstolskostnader m. m. för budgetåret 1984/85 anvisa ett förslagsanslag av 37 600 000 kr.

Motion

I motion 1984/85:2180 av Gunnel Liljegren (m) hemställs att riksdagen uttalar sig för att vittnesersättning i princip bör motsvara förlorad arbetsförtjänst.

Utskottet

Medelsberäkningen

Under denna punkt föreslår regeringen att riksdagen anvisar ett förslagsanslag som innebär en sänkning med 400 000 kr. i förhållande till innevarande budgetår; det belopp som föreslås är 37 600 000 kr. Från anslaget betalas olika kostnader för rättegångsväsendet, bl. a. ersättning av allmänna medel till vittnen, målsägande och tolkar.

Utskottet har inte något att erinra mot regeringens medelsberäkning.

Vittnesersättning

I motion 2180 kritiserar den nuvarande vittnesersättningen som för låg. Motionären framhåller att ersättningen – högst 200 kr. om dagen – i de flesta fall inte täcker förlorad arbetsförtjänst. En högre ersättning skulle enligt motionären göra människor mer benägna att fullgöra sin vittnesskyldighet och öka inte bara rättssäkerheten utan också vittnenas aktning för domstolen.

Ersättningar som skall betalas av allmänna medel till vittnen, målsägande m. fl. för inställelse i mål eller ärenden vid domstolar eller andra myndigheter beräknas enligt förordningen (1982:805) om ersättning av allmänna medel till vittnen, m. m. Denna förordning, som trädde i kraft den 1 november 1982,

ersatte en förordning med i viss mån andra ersättningsregler och lägre ersättningsbelopp. Ersättningen kan avse nödvändiga kostnader för resa (reseersättning) och uppehälle (traktamente) samt ersättning för mistad inkomst eller annan ekonomisk förlust (ersättning för tidsspillan).

Reseersättning betalas för resa med tåg med belopp som motsvarar avgiften för en plats i 2 klass och i förekommande fall avgift för sovplats. Resa med egen bil ersätts med 60 öre per kilometer. Kostnad för resa med flygplan ersätts bl. a. om detta färd sätt skulle bli billigare än annat när man beaktar även traktamente och ersättning för tidsspillan eller om vissa tidsvinster uppstår i förhållande till en resa med billigare färdmedel.

Traktamente får bestämmas till högst 50 kr. per dag. Utgift för nattlogi ersätts med högst 200 kr. per natt eller, om det föreligger särskilda skäl, högst 300 kr.

Ersättning för tidsspillan får bestämmas till högst 30 kr. för varje timme under vilken den som har kallats mister inkomst eller gör annan ekonomisk förlust på grund av inställelsen. Ersättningen får dock inte överstiga 200 kr. per dag.

Första lagutskottet och sedermera justitieutskottet¹ har vid en rad tillfällen behandlat motionsyrkanden som gått ut på förbättrad vittnesersättning. Motionerna har avstyrkts, i regel under hänvisning till beslutade eller förestående höjningar av ersättningsbeloppen. Justitieutskottet har också hänvisat till att vittnesinställelsen är grundad på en lagstadgad skyldighet, som i rättskipningens intresse åligger envar. Regelmässigt har utskottet uttalat sin anslutning till motionärernas uppfattning att det är angeläget att ersättningsbeloppens storlek inte får negativ inverkan på allmänhetens beredvillighet att vittna inför domstol.

Med anledning av fyra motioner togs frågan upp år 1979. Utskottet lät då remissbehandla motionerna. Utskottet, som fann att de dåvarande ersättningsreglerna var behäftade med vissa brister, ansåg att ersättningssystemet borde ses över. Utskottet uttalade att i första hand borde undersökas i vilken utsträckning ersättningsbestämmelserna kan bedömas inverka på effektiviteten och säkerheten i rättskipningen; därvid skulle beaktas att också andra faktorer, t. ex. sådana av psykologisk art, kan inverka på allmänhetens benägenhet att medverka i rättegångsförhandlingar o. d. En utgångspunkt för översynen borde vara att plikten att inställa sig som vittne är en lagstadgad skyldighet som i rättskipningens intresse principiellt åligger envar. Vidare måste enligt utskottet beaktas att denna skyldighet aktualiseras för ett relativt litet antal medborgare och då vanligtvis endast vid något eller ett fåtal tillfällen. Vid översynen borde förutsättningslöst prövas olika vägar att bestämma ersättningen till vittnen m. fl. efter smidiga och mer rättvisa grunder än då gällande (JuU 1979/80: 14 s. 15 f, rskr 124).

¹ Se 1LU 1970:38, JuU 1972:7, 1973:19, 1974:8, 1975:4, 1975/76:24, 1976/77:24, 1977/78:29.

Regeringen uppdrog åt domstolsverket att göra den begärda översynen. I juni 1981 redovisade domstolsverket uppdraget i rapporten (1981:6) Vittnersättning m. m. I rapporten konstaterades att andelen vittnen som faktiskt hörsammar kallelser till domstolen är hög. Enligt rapporten är ersättningsbestämmelserna i allmänhet av underordnad betydelse jämfört med andra faktorer som påverkar vittnenas benägenhet att inställa sig. I vissa avseenden gav enligt rapporten de då gällande ersättningsbestämmelserna i väsentliga hänseenden oskäligen och orättvisa resultat.

Efter det att rapporten hade avlämnats höjdes de dåvarande ersättningsbeloppen.

Därefter uttalade departementschefen i 1982 års budgetproposition att det i dåvarande budgetläge knappast var möjligt att göra några mera ingripande förändringar i reglerna om ersättning till vittnen m. fl. Justitieutskottet uttalade med anledning härav våren 1982 (JuU 1981/82:46 s. 6) att utskottet delade denna uppfattning. Utskottet anförde att det dock var angeläget att man fortlöpande undersökte möjligheterna att inom ramen för en oförändrad anslagsbelastning undvika orättvisa och oskäligen effekter av reglerna.

Med anledning av det nu aktuella motionsönskemålet vill utskottet anföra följande.

Såsom redan har beskrivits ändrades ersättningsreglerna i november 1982. Den maximala ersättningen för tidsspillan höjdes då från 135 kr. till 200 kr. per dag samtidigt som en högsta timersättning på 30 kr. infördes. Någon sådan gräns har inte funnits tidigare. Införandet av kostnadsgränsen för timme har medfört ett rättvisare förhållande mellan den person som behövt avsätta endast kort tid för förhöret och den som kanske behövt avsätta hela arbetsdagen. De nya reglerna innebär vidare dels en angelägen förbättring i fråga om ersättning för nattlogi, dels en betydligt smidigare reglering av reseersättningar.

Utskottet, som nu liksom år 1982 anser att det i rådande budgetläge inte är möjligt att förorda generösare regler om ersättning av allmänna medel till vittnen m. fl., vill framhålla att de förändringar som har vidtagits i fråga om ersättningsreglerna synes ha inneburit en förbättring i stort för de ersättningsberättigade och även för de tillämpande domstolarna m. fl. myndigheter.

Det sagda innebär att utskottet inte kan ställa sig bakom önskemålet i motion 2180, som därför avstyrks.

Utskottets hemställan

Utskottet hemställer

1. beträffande medelsberäkningen

att riksdagen med bifall till regeringens förslag till *Vissa domstolskostnader m. m.* för budgetåret 1984/85 anvisar ett förslagsanslag av 37 600 000 kr.,

2. beträffande *vittnesersättning*
att riksdagen avslår motion 1983/84:2180.

4. **Diverse kostnader för rättsväsendet.** Utskottet tillstyrker regeringens förslag under punkt F 6 (s. 98) och hemställer
att riksdagen till *Diverse kostnader för rättsväsendet* för budgetåret 1984/85 anvisar ett förslagsanslag av 8 000 000 kr.

Stockholm den 13 mars 1984

På justitieutskottets vägnar
LISA MATTSON

Närvarande: Lisa Mattson (s), Eric Jönsson (s), Karin Söder (c), Björn Körlof (m), Hans Pettersson i Helsingborg (s), Helge Klöver (s), Arne Svensson (m), Gunilla André (c), Karl-Gustaf Mathsson (s), Ulla-Britt Åbark (s), Sven Munke (m), Hans Petersson i Röstånga (fp), Lars-Erik Lövdén (s), Hans Göran Franck (s) och Inger Wickzén (m).